

I.ÚS 1012/07 ze dne 16. 10. 2008

N 173/51 SbNU 141

Stanovení ceny nemovitostí, která je předmětem restituce, znalcem - přítomnost oprávněných osob při místním šetření

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky

Nález

Ústavního soudu - I. senátu složeného z předsedkyně senátu Ivany Janů a soudců Františka Duchoně a Vojena Güttlera - ze dne 16. října 2008 sp. zn. I. ÚS 1012/07 ve věci ústavní stížnosti Ing. M. K., A. K., A. S., M. Č., L. K. a J. M. proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 1. 2007 sp. zn. 28 Cdo 824/2005 a proti rozsudku Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 30. 11. 2004 sp. zn. 20 Co 390/2003, které se týkaly žalobního návrhu stěžovatelů na uložení povinnosti žalovaným uzavřít se stěžovateli dohodu o vydání nemovitostí.

Výrok

I. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 1. 2007 sp. zn. 28 Cdo 824/2005 a rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 30. 11. 2004 sp. zn. 20 Co 390/2003 ve výrocích II. a III. se zrušují.

II. Ve zbytku se návrh zamítá.

Odůvodnění

I.

Ústavní stížností se stěžovatelé s odvoláním na údajné porušení čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, jakož i čl. 90 Ústavy domáhali zrušení usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 1. 2007 sp. zn. 28 Cdo 824/2005 a rozsudku Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 30. 11. 2004 sp. zn. 20 Co 390/2003. Alternativně stěžovatelé navrhli, resp. na úvaze Ústavního soudu ponechali, zda zruší i rozsudek Okresního soudu v Náchodě ze dne 22. 5. 2003 sp. zn. 7 C 48/92.

Citovaným rozsudkem soudu prvního stupně byla zamítnuta žaloba stěžovatelů se žalobním návrhem, aby žalovaným O. S. a V. S. (vedlejší účastníci v řízení před Ústavním soudem) bylo uloženo uzavřít se žalobci dohodu o vydání domu č. p. 241b a pozemku parc. č. 551 (o výměře 284 m²), a to žalobci Ing. M. K. (8/12), žalobkyni J. M. (1/12), žalobkyni A. K. (1/16), žalobkyni A. S. (1/16), žalobkyni M. Č. (1/16) a žalobkyni L. K. (1/16), vše v ideálních podílech.

O odvolání stěžovatelů proti uvedenému rozsudku bylo rozhodnuto napadeným rozsudkem Krajského soudu v Hradci Králové z 30. 11. 2004 sp. zn. 20 Co 390/2003. Tímto rozsudkem odvolacího soudu byl rozsudek soudu prvního stupně zrušen jen ve výroku o nákladech řízení vůči státu a jen v tomto rozsahu byla věc vrácena k dalšímu řízení soudu prvního stupně. Jinak byl rozsudek soudu prvního stupně potvrzen.

Odvolací soud byl shodně se soudem prvního stupně názoru, že žalobci jsou oprávněnými osobami podle zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, ve znění pozdějších předpisů, neboť ke znárodnění nemovitostí, o něž jde v tomto řízení, došlo v rozporu s tehdy platnými předpisy; to zejména proto, že výměr Ministerstva průmyslu z 23. 6. 1950, jímž byly do znárodnění zahrnuty kromě jiného majetku i předmětné nemovitosti, nebyl podepsán ministrem průmyslu s jeho ústavní odpovědností, ale jinou osobou. Pokud šlo o to, zda jsou žalovaní povinnými osobami podle ustanovení § 4 odst. 2 zákona č. 87/1991 Sb., vycházel odvolací soud (stejně jako soud prvního stupně) při posouzení otázky kupní ceny sjednané ve smlouvě z 11. 1. 1977 s tehdy platnými předpisy z výpovědi znalce-odhadce V. J. (který před uzavřením uvedené smlouvy vypracoval znalecký posudek ohledně převáděných nemovitostí) a dále z posudku znalce Z. N. a ze znaleckého posudku Ústavu soudního inženýrství Vysokého učení technického v Brně, jež byly v tomto soudním řízení provedeny. Podle názoru odvolacího soudu jsou rozdíly mezi těmito posudky nepatrné, takže je prý nutno mít za to, že cena dohodnutá při uzavření smlouvy (z 11. 1. 1977) nebyla stanovena v rozporu s tehdejšími cenovými předpisy. V řízení rovněž nebylo podle odvolacího soudu prokázáno, že by byly nemovitosti v době prodeje vybaveny jinak, než z čeho vycházeli znalci při oceňování nemovitostí. Odvolací soud neshledával důvodnou ani námitku žalobců-stěžovatelů, že byli při provádění posudků a při získávání podkladů pro tyto posudky (zejména při prohlídce nemovitostí znalcem) zkráceni na svých právech, jestliže při této prohlídce nebyli přítomni, neboť je žalovaní při místní prohlídce znaleckým útvarem do domu nepustili; krajský soud v podstatě uvedl, že si ústav na místě samém jen opatřoval podklady pro znalecký posudek, ke kterému se stěžovatelé později měli možnost vyjádřit.

Nejvyšší soud poté svým usnesením ze dne 31. 1. 2007 sp. zn. 28 Cdo 824/2005 dovolání stěžovatelů v dané věci jako nepřipustné odmítl [§ 237 odst. 1 písm. c) a odst. 3 o. s. ř.]. Dovolací soud nedospěl ani k závěru, že by byl odvolací soud řešil některou právní otázku v rozporu s hmotným právem, zejména s hmotněprávními ustanoveními zákona č. 87/1991 Sb.

II.

Stěžovatelé v ústavní stížnosti, včetně jejího doplnění ze dne 27. 6. 2007, zejména uvedli, že porušení práva na spravedlivý proces zaručeného v čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a v čl. 90 Ústavy shledávají v usnesení dovolacího soudu, pokud jim bylo jako nepřipustné odmítnuto jejich dovolání proti rozsudku odvolacího soudu. Dovolací soud se podle jejich názoru s většinou dovolacích námitek, o nichž stěžovatelé tvrdili a nadále tvrdí, že v kontrastu s obsahem rozhodnutí odvolacího soudu mají zásadní právní význam, nevypořádal vůbec. Otázku přípustnosti dovolání podle § 237 odst. 1 písm. c) o. s. ř., tj. otázku zásadního právního významu dovoláním napadeného rozsudku, pojal totiž velice úzce; po citaci § 237 odst. 1 písm. c) a odst. 3 o. s. ř. (který ovšem otázku zásadního právního významu definuje pouze demonstrativním výčtem) cituje prý v podstatě pouze hmotněprávní předpisy, jako by se otázka zásadního právního významu týkala pouze aplikace hmotného práva, a nikoliv též norem procesní povahy, ať již jsou tato ustanovení procesní povahy obsažena ve zvláštních procesních řádech (občanský soudní řád, trestní řád, správní řád), nebo v normách ústavního práva (tj. zejména Ústavy a Listiny základních práv a svobod).

Stěžovatelé uvádějí, že jejich zásadní námitkou (která byla v jejich dovolání podrobně rozebrána a argumentována) a o níž tvrdili, že její vyřešení zakládá zásadní právní význam rozhodnutí odvolacího soudu, byla otázka, zda vůči stěžovatelům nedošlo k porušení zásady rovnosti účastníků včetně poskytnutí stejné možnosti k uplatnění jejich práv podle § 18 odst. 1 věty první a třetí o. s. ř. a k porušení jejich práva na přítomnost při opatrování skutkových podkladů pro podání znaleckého posudku podle § 130 odst. 2 o. s. ř.

Šlo o to, že stěžovatelům žalovaní údajně znemožnili zúčastnit se místního šetření prováděného znaleckým ústavem ve dnech 13. 4. 1995 a 8. 11. 2000, o jehož konání byli předem znaleckým ústavem vyrozuměni; to vše za situace, kdy znalecký posudek Ústavu soudního inženýrství VUT v Brně z 25. 9. 1995 včetně 2 doplňků (a to doplněk ze 17. 11. 1998 a ze 4. 3. 2002) pokládaly oba soudy za významný důkaz pro své skutkové zjištění o ceně převáděných nemovitostí, tedy o tom, zda žalovaní nabyli nebo nenabyli předmětné nemovitosti v rozporu s tehdy platnými předpisy. V rozhodnutí dovolacího soudu pak není "o jeho stanovisku k těmto námitkám stěžovatelů ve vztahu k obsahu rozhodnutí odvolacího soudu z toho hlediska, zda jejich kladné nebo záporné řešení může zakládat zásadní právní význam rozhodnutí odvolacího soudu a v důsledku toho i přípustnost dovolání a zda může zakládat některý z dovolacích důvodů, řečeno vůbec nic".

V další části ústavní stížnosti stěžovatelé podrobně protestovali proti tomu, že obecné soudy údajně řádně nezhodnotily veškeré důkazy, případně je hodnotily pouze paušálně; v tomto směru se rovněž jednalo zejména o otázky vztahující se k ceně převáděných nemovitostí. Stěžovatelé mj. uvedli, že znalecký ústav prý vždy volil výklad veškerých relevantních okolností prospívající vedlejším účastníkům řízení a obecné soudy se k podrobným námitkám stěžovatelů nevyjádřily.

V závěru ústavní stížnosti stěžovatelé znovu rekapitulovali své námitky a doplnili je mj. blíže konkretizovaným tvrzením, že i posudek znalce J. je v mnoha směrech nekonkrétní a neurčitý, a přesto jej soudy vykládají vždy jen ve prospěch žalovaných vedlejších účastníků řízení.

V doplnění ústavní stížnosti ze dne 27. 6. 2007 stěžovatelé poukázali na prý související či obdobnou věc v jiném soudním řízení, ve které však - podle jejich tvrzení - došlo ke zrušení rozsudku soudu prvního stupně, a tedy řízení se nachází v jiné fázi než řízení, jehož výsledek nyní napadají před Ústavním soudem.

III.

Ve vyjádření k ústavní stížnosti uvedl účastník řízení - Nejvyšší soud zejména to, že dovolací důvody uplatňované v ústavní stížnosti jsou v podstatě výtkami týkajícími se neúplnosti provedení dokazování a jeho nesprávného hodnocení, které nemají povahu dovolacích důvodů ve smyslu § 241a odst. 2 a 3 občanského soudního řádu. Podle názoru Nejvyššího soudu nelze proto ústavní stížnost pokládat za opodstatněnou. Uvedl rovněž, že souhlasí s upuštěním od ústního jednání podle § 44 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

Ostatní účastníci, resp. vedlejší účastníci řízení, tedy Krajský soud v Hradci Králové, Okresní soud v Náchodě, pan O. S. a paní V. S. se ve stanovené lhůtě k ústavní stížnosti nevyjádřili. Jelikož byli ve výzvě Ústavního soudu výslovně poučeni i o tom, že pokud se ve lhůtě 10 dnů nevyjádří, zda souhlasí s upuštěním od ústního jednání, bude mít Ústavní soud za to, že s upuštěním souhlasí, lze tento souhlas presumovat. Sám Ústavní soud shledal, že od ústního jednání nelze očekávat další objasnění věci, a proto od něho upustil (§ 44 odst. 2 zákona o Ústavním soudu).

IV.

Ústavní soud dospěl po přezkoumání veškerých shromážděných podkladů k závěru, že ústavní stížnost je důvodná.

Ústavní soud již mnohokrát uvedl, že mu nepřísluší přezkoumávat celkovou zákonnost rozhodování obecných soudů ani nahrazovat jejich dokazování a hodnocení provedených důkazů. Jako soudní orgán ochrany ústavnosti je však oprávněn posoudit, zda v předchozím řízení nebyla porušena ústavně zaručená základní práva stěžovatelů, mezi nimi především právo na soudní a jinou právní ochranu a na spravedlivý proces. Opakovaně je tím zdůrazňována povinnost obecných soudů interpretovat jednotlivá ustanovení právních předpisů v prvé řadě z pohledu účelu a smyslu ochrany ústavně garantovaných základních práv a svobod.

Porušením práva na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod může být i situace, kdy v hodnocení skutkových zjištění absentuje určitá část skutečností, která vyšla v řízení najevo, eventuálně - nebo tím spíše - pokud byla účastníkem řízení namítána, nicméně obecný soud ji právně nezahodnotil v celém souhrnu posuzovaných skutečností, aniž by např. dostatečným způsobem odůvodnil její irrelevantnost. Pokud obecný soud postupuje takto, dopouští se mj. i libovůle, zakázané v článku 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

Základní námitka stěžovatelů tkví v tom - a v řízení před obecnými soudy to opakovaně a obsáhle zdůvodňovali - že jim bylo fakticky znemožněno zúčastnit se místního šetření prováděného znaleckým ústavem ve dnech 13. 4. 1995 a 8. 11. 2000; to vše za situace, kdy znalecký posudek Ústavu soudního inženýrství VUT v Brně z 25. 9. 1995 včetně 2 doplňků, a to doplňku ze 17. 11. 1998 a ze 4. 3. 2002, pokládaly soudy za významný důkaz pro své skutkové zjištění o ceně převáděných nemovitostí.

K této námitce žádný z obecných soudů nezaujal adekvátní a podrobnější stanovisko; v zásadě jen odvolací soud stručně a bez přesvědčivé argumentace mj. uvedl, že to, že žalobci nebyli při místní prohlídce do domu vpuštěni, není okolností, která by měla za následek nesprávné rozhodnutí ve věci samé, a že místním šetřením si prý znalecký ústav na místě samém opatroval pouze podklady pro vypracování znaleckého posudku; to, v jakém stavu byly nemovitosti v době prodeje v roce 1977, bylo prý otázkou důkazního řízení, nikoliv znaleckého dokazování.

Ústavní soud proto konstatuje, že pokud obecné soudy zvolily cestu dokazování vedoucí k opatření důkazního prostředku stěžejního pro závěr ve věci, vytvořily tak situaci, v níž bylo třeba respektovat všechny zákonné požadavky, kladené na dokazování jako takové. Pokud tedy bylo stěžovatelům, ať již kýmkoliv, znemožněno zúčastnit se místního šetření znaleckého ústavu, neměli pak možnost vyjadřovat se k získávání podkladů pro tento posudek na místě samém; to lze srovnat se znemožněním vyjadřovat se k prováděnému důkazu, i když se v místním šetření, jak je výše uvedeno, jednalo "jen" o získávání podkladů pro znalecký posudek. Z hlediska oprávněných zájmů stěžovatelů však šlo o deficit významný, a to i z toho důvodu, že znalecký ústav nemohl být okamžitě konfrontován s jejich názory a připomínkami. Následná možnost stěžovatelů vyjádřit se k samotnému znaleckému posudku či posudkům na této vadě řízení již dodatečně nic změnit nemůže.

Ústavní soud dovozuje, že v podobných případech je - obecně vzato - namístě zdůraznit i zvláštní postavení, které má justice jako garant hodnot právního státu. Je třeba vyjít z požadavku, podle kterého je nezbytně důležité, aby soudy v demokratické společnosti vzbuzovaly u občanů důvěru. Účastníci řízení oprávněně očekávají, že soud bude nestranný a spravedlivý v každém ohledu a v každé fázi řízení, neboť v této oblasti mají význam i pouhá zdání. Jedná se o obecnou zásadu, mnohdy zdůrazňovanou v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva, podle které spravedlnost musí být nejen vykonávána, ale musí být i vidět, že vykonávána jest (justice must not only be done, it must also be seen to be done).

Pokud se tedy obecné soudy uvedenou okolností věci - z hlediska shora vysloveného - řádně nezabývaly, nelze jejich hodnocení skutkových zjištění považovat za ucelené a kompletní, stejně tak jako nelze považovat za správný a spravedlivý právní závěr, k němuž ve věci dospěly. Tím obecné soudy porušily zákaz libovůle podle čl. 2 odst. 2 Listiny a svým postupem zasáhly i do práva stěžovatelů na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny.

Z uvedených důvodů Ústavní soud zrušil i usnesení Nejvyššího soudu v dané věci, ač při převládajícím výkladu přípustnosti dovolání lze dovodit, že pochybení spočívalo pouze nebo převážně v procesní sféře; nelze však přehlédnout, že nesoulad s hmotným právem může být poté důsledkem takového - úzce formalistického - přístupu, pro jehož odstranění neučinil Nejvyšší soud s odkazem na příslušná ustanovení občanského soudního řádu nic. Tu nelze přehlédnout, že základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci (čl. 4 Ústavy), tedy i Nejvyššího soudu. Přesto uvedené pochybení je však v prvé řadě přičitatelné nalézacímu a odvolacímu soudu, jak vyplývá ze shora uvedeného odůvodnění tohoto nálezu.

Z důvodu procesní ekonomie a hospodárnosti řízení je však Ústavní soud přesvědčen, že k nápravě dané situace postačí zrušení usnesení Nejvyššího soudu a rozsudku krajského soudu v jeho příslušných výrocích, a nikoliv již soudu prvostupňového. Ten ostatně i stěžovatelé navrhovali v petitu ústavní stížnosti (srov. slovo "případně") zrušit jen alternativně.

Jelikož již shora uvedenou námitku shledal Ústavní soud jako relevantní a zjistil, že v jejím důsledku došlo k porušení ústavně zaručených práv stěžovatelů, nezkoumal podrobně další, do značné míry související námitky stěžovatelů, neboť v souladu se zásadou minimalizace zásahu do pravomoci jiných orgánů veřejné moci postačuje k vyhovění ústavní stížnosti již toto zjištění. Veškeré další závěry Ústavního soudu by v této fázi řízení (tedy po vrácení věci do stadia odvolacího řízení) byly předčasné a roli ústavního soudnictví v demokratickém právním státě neodpovídající. Nové posouzení věci včetně případného řádného doplnění dokazování spadá do výlučné pravomoci příslušných orgánů veřejné moci a Ústavní soud jejich konečné řešení v zásadě nepředjímá. Zároveň však znovu připomíná, že restitučními zákony se demokratická společnost snaží alespoň částečně zmírnit následky minulých majetkových a jiných křivd a stát a jeho orgány jsou povinny postupovat podle restitučního zákona v souladu

se zákonnými zájmy osob, jejichž újma má být alespoň částečně kompenzována. Ústavní soud v této souvislosti odkazuje na to, co v oblasti restitucí již mnohokrát vyslovil, totiž, že ke splnění účelu a cíle restitucí je zejména nutné, aby obecné soudy interpretovaly restituční zákony ve vztahu k oprávněným osobám co nejuššícněji, v duchu snahy o zmírnění některých majetkových křivd, v jejichž důsledku k majetkovým křivdám v minulosti došlo.

Jelikož Ústavní soud zjistil, že v dané věci došlo k porušení shora uvedených ústavně zaručených základních práv stěžovatelů, bylo ústavní stížnosti podle § 82 odst. 3 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, částečně vyhověno, jak je dostatečně zřejmé z výroku i odůvodnění tohoto nálezu.

Návrh na zrušení rozsudku Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 30. 11. 2004 sp. zn. 20 Co 390/2003 musel být zamítnut jen, co se týče jeho výroku pod bodem I., jelikož jím byl v otázce nákladů řízení rozsudek soudu prvního stupně zrušen a věc mu byla vrácena k dalšímu řízení.